

ВПЛИВ ЕВОЛЮЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНУ КВАЛІФІКАЦІЮ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Дубова О. А. Вплив еволюційних процесів на структурно-типологічну кваліфікацію сучасної української мови.

У статті розглянуто проблема аналізації синтетичної української мови. Результатом аналізу рівневої кваліфікації, а також семантики і функцій відмінкових форм і прийменниково-відмінкових сполучень іменників є висновок про зумовлену функціонально-семантичними чинниками стабільність морфологічного синтетизму в системі субстантивного формотворення сучасної української мови. У системі дієслова засоби вираження грамем непредикативних категорій майже цілком залишаються сферою виявів синтетизму в українській мові. Лише в складі парадигм предикативних категорій об'єднуються синтетичні та аналітичні формоделі.

Ключові слова: структурна типологія, синтетизм, аналітизм, іменник, дієслово, морфологічна парадигма, морфологічна категорія, формотворення.

Дубовая Е. А. Влияние эволюционных процессов на структурно-типологическую квалификацию современного украинского языка.

В статье рассматривается проблема анализирования синтетического украинского языка. Результатом анализа уровневой квалификации, а также семантики и функций падежных форм и предложно-падежных сочетаний существительных является вывод о предопределенной функционально-семантическими факторами стабильности морфологического синтетизму в системе субстантивного формообразования современного украинского языка. В системе глагола средства выражения грамем непредикативных категорий почти полностью остаются сферой проявления синтетизма в украинском языке. Лишь в составе парадигм предикативных категорий объединяются синтетические и аналитические формоделі.

Ключевые слова: структурная типология, синтетизм, аналитизм, существительное,

глагол, морфологическая парадигма, морфологическая категория, формообразование.

Dubova O. A. The influence of evolutionary processes on structural-typological qualification of modern Ukrainian.

The article deals with the problem of analytization synthetic Ukrainian. The main idea of the article is that: the typological changes in Ukrainian are not single-purposeful “from synthesis to analyticity”. There changes are subordinate to analytizational and synthetizational tendencies but synthetizational is the main. The article is devoted to detail analysis of level classification and semantics and functions of case forms and prepositional case forms of nouns. Each of the indirect cases being firmly set in synthetical forming of the language under investigation is caused by the fact that the form models of these cases provide the expression of syntaxeme types correlating with the primary (basic) function of the particular case. At the morphological level, syntactical means of case forming are obligatory in terms of functional semantic aspect. The author treats prepositional case word combinations as manifestation of analytism. The phenomenon of functional stress of flexion-expressed case element within analytical models of syntaxemes, which often occurs in Ukrainian under research, proves that synthetical case forming takes place at the syntactical level as well. The general conclusion about stability of morphological synthesis in the system of substantival forming of Ukrainian under investigation is the result of the analysis. In the system of verb facilities of expression of grammemes of impredicative categories almost fully remain the sphere of displays of synthesis in Ukrainian. Synthetic and analytical formmodel unite only in composition of paradigms of predicative categories. Activation of an analytical tendency depends on activity and possibilities synthetic facilities. If a synthetic tendency accompanies the semantic evolution of the morphological system, leaning on language resources and mechanisms, then an analytical tendency plays this evolution an auxiliary, compensative role, assisting filling of those compartements in paradigms of categories or paradigms of separate lexemes, synthetic forming does not spread on that. Thus, an analytical tendency finds out the action wherein there are free from synthetic forming positions. Consequently two evolutionary-typology tendencies do not counteract each other, but fastened mainly after different spheres.

Key words: structural typology, synthesis, analyticity, noun, verb, morphological paradigm, morphological category, forming.

Від початку виникнення лінгвістичної типології питання еволюції мов становило один з істотних фрагментів у змісті цієї галузі мовознавства. Намагаючись визначити модель еволюційної послідовності переходу від попереднього мовного типу до наступного, вчені епохи становлення порівняльно-історичного методу супроводжували характеристику типів мови оцінками більшої / меншої досконалості. Причому оцінки однієї й тієї типологічної зміни – утрата флексійної словозміни і поширення аналітичних засобів – у різних учених могли мати протилежний зміст. Зокрема, якщо А. Сміт уперше висловив думку про більшу досконалість аналітичних мов, то В. фон Гумбольдт уважав утрату флексійної

словозміни ознакою деградаційних змін у мові.

Водночас специфіка порівняльно-історичного методу виявилася в тому, що еволюційно-типологічні питання розглядалися лише в ретроспективному плані. Зміст типологічних розвідок у лінгвістиці ХХ ст. свідчить про намагання розглядати проблеми еволюційно-типологічних мов не лише і не стільки в ретроспективному плані, скільки в проспективному. Категорична оцінка О. Єсперсеном аналітичних мов як найбільш досконалих, упорядкованих на відміну від мов синтетичних як недостатньо упорядкованих була аргументована універсальністю та однозначністю аналітичних засобів, що протиставлялися варіативності, надлишковості і багатозначності синтетичних засобів.

Гіпотеза аналізації синтетичних мов як визначення еволюційної перспективи цих мов від середини ХХ ст. набула статусу універсальної. Аналізаційні зміни в первинно синтетичних мовах розглядалися як у великих наукових проєктах, так і в численних окремих працях [2; 3; 4; 5; 9; 10]. Підтримка гіпотези про аналізаційний шлях еволюції синтетичних мов сприяє живучості цих оцінних статусів, що надавалися аналітичним мовам з недосконалою мовною технікою. Сучасне визнання оцінки мов як більш або менш досконалих науково некоректною, на жаль, сприймається радше як декларація, зумовлена міркуваннями загальнолюдської етики, а не як підтверджена фактами наукова концепція. Утім небезпечність такої ситуації пов'язана з тим, що оцінка і самооцінка певного соціуму (громадянського, етнічного) не в останню чергу залежить від оцінки мови цього етносу. Отже, щоб уникнути цієї небезпеки, варто з'ясувати, чи є аналізаційна еволюційна перспектива для синтетичних мов обов'язковою.

Виявами аналізаційних перетворень вважаються: 1) скорочення складу іменникових флексій, занепад їх функціональних можливостей і посилення ролі прийменників у вираженні відмінкових значень [2, с. 210; 3, с. 232]; 2) поширення граматичної омонімії синтетичних афіксів і форм та їх диференціація засобами контексту [10, с. 326–344]; 3) збільшення кількості незмінюваних слів (іменників, прикметників) [10, с. 326–344]; 4) поширення аналітичних утворень у різних підсистемах української мови (дери́ваційній, морфологі́чній, синтаксичній) [3, с. 202–207, с. 217–222; 6].

Навіть цей перелік змін, що вважаються виявами аналітизму, свідчить про те, що поняття *аналітизм* може мати зміст, не узгоджений зі змістом понять про інші типологічні властивості мов. Щоб

позбавитися таких суперечностей, пропонуємо розуміти аналітизм як типологічну властивість мови, що виявляється за умови наявності формально подільних елементарних номінативних одиниць, семантична структура яких складається з основного та модифікаційного значень, а формальна – з розчленовано локалізованих основного структурного компонента та форматива (див.: [8]).

Отже, втрата словозміни взагалі залишається поза межами протиставлення *синтетизм* – *аналітизм*, оскільки відсутність формотворення не передбачає наявності будь-якого форматива, як синтетичного, так і аналітичного. Утрата словозміни є типовим виявом аморфізму. Така втрата може відбуватися або під впливом внутрішньомовних або позамовних чинників. Перший з цих чинників полягає в дефункціоналізації словозмінних категорій. Саме така зміна визначає втрату відмінкового формотворення числівників. Сучасне використання числівників з іменниками свідчить про те, що регулярною для відмінка числівника залишається лише одна функція – засобу вираження зв'язку з іменником. Утім, відмінкове формотворення виявляється в такому разі надлишковим. Отже, наявність категорії відмінка числівників як категорії суто синтагматичного плану виявляється безперспективною, оскільки в сполученнях числівників з іменниками спостерігається дефункціоналізація відмінкового формотворення числівників, а внаслідок цього створюються умови для потенційного скорочення відмінкової парадигми до однієї позиції, що власне й означає втрату відмінкового формотворення [7, с. 163–175].

Позамовними чинниками, що впливають на істотне скорочення, а то й повну втрату відмінкової словозміни іменників, варто визнати процеси піджинізаційного зразка. Утрата відмінкової словозміни іменниками відбувається здебільшого в такі періоди історії конкретних мов, коли вони стикаються з іншою мовою, віддалено спорідненою або неспорідненою, і при цьому зміни, спричинені новими комунікативними умовами відбуваються в умовах відсутності установ, здатних забезпечити навчання кожної з мов. Саме такі причини вплинули на скорочення або втрату відмінкової словозміни іменників в історії романських мов, англійської, болгарської, македонської мов. Інтенсивне поповнення складу прийменникових засобів транспонованими утвореннями розглядається як один з головних аргументів аналітизаційної концепції [1, с. 263–373].

Прийменниково-відмінкове сполучення може бути визнане

аналітичною одиницею аспекту спостереження лише синтаксичного рівня, оскільки план її вираження репрезентує бінарна структура, що складається з певного прийменника та відмінкової словоформи, а план змісту – певна синтаксема (наприклад, *від здивування* з каузальним значенням, *з поля* – з локальним, *після роботи* – з темпоральним значенням). Хоч прийменниково-відмінкові сполучення можуть бути функціонально-семантичними еквівалентами відмінкових словоформ, ця еквівалентність не імплікує тотожності модифікаційних значень обох одиниць. Прийменниково-відмінкові сполучення мають синтаксичне значення, оскільки, як і словоформи, є засобами матеріальної маніфестації певної синтаксеми. Однак на відміну від словоформ прийменниково-відмінкові сполучення за будь-яких умов не виявляють зв'язку з усім тим поліфункціональним семантичним комплексом, що становить певну відмінкову граему. Отже, прийменниково-відмінкові сполучення можуть бути носіями тільки синтаксемного значення, а не морфологічного, парадигматичного, і тому належать тільки до одиниць синтаксичної рівня.

Розгляд проблеми аналізації відмінка сучасною української мови у функціональному висвітленні дозволяє з'ясувати характер співіснування відмінкових, синтетичних, та прийменниково-відмінкових, аналітичних, засобів вираження синтаксичної семантики. Визначивши специфіку функціонально-семантичного призначення типологічно протиставлених одиниць синтаксичної системи, можна виявити ті ланки, де реалізуються переваги того чи того типу в мові. Синтетичні засоби виявляють зв'язок із тими синтаксемами, що мають безпосереднє відношення до предметної семантики: суб'єктної, об'єктної, адресатної, інструментальної, партитивної (відношення цілого до частини), посесивної. У парадигмальних об'єднаннях моделей компонентів-синтаксем синтетичні засоби виявляються ядерними, яких не торкається конкуренція з аналітичними засобами. Синтетичні засоби поступаються в конкуренції з аналітичними моделями тих компонентів-синтаксем, у яких нейтралізується предметна семантика: просторових, темпоральних, квалітативних, дестинативних, каузальних тощо. Кількісне збільшення прийменниково-відмінкових сполучень цього типу за рахунок поповнення складу вторинних прийменників свідчить про те, що в сучасній українській мові аналітичні компоненти-синтаксеми визначають еволюційну перспективу синтаксичних засобів репрезентації релятивної семантики та

аналізаційні процеси в синтаксичній системі.

Функціонально-семантичні характеристики синтетичних та аналітичних компонентів-синтаксем свідчать про те, що в українській мові, незважаючи на активність аналітичних синтаксичних засобів, не спостерігається такого впливу синтаксичної системи на морфологічну, що міг би зумовити типологічні зрушення (аналізаційні чи аморфізаційні) в категорійній парадигмі відмінка. Навпаки, функціональна повноцінність типологічно протиставлених синтетичних та аналітичних одиниць забезпечується за наявності мінімально шестипозиційної синтетичної відмінкової парадигми, що може залишатися достатньою або ускладнюватися додатковою (сьомою) позицією. Така необхідність синтетичного відмінкового формотворення для сучасної української мови є ознакою міцних позицій синтетизму.

Скорочення кількості флексійних формоделей в історії відмінкової словозміни слов'янських, зокрема східнослов'янських, мов також розглядається як один з аргументів аналізаційної гіпотези. Однак ці зміни мали уніфікаційний, а не аналізаційний або аморфізаційний зміст. Уніфікаційні зміни – зменшення кількості формоделей – були спрямовані на зміцнення зв'язків між компонентами відмінкових формоделей, відновлення їх стандартизованості, а відтак – на подолання руйнівного впливу втрати первинних мотиваційних зв'язків між компонентами формоделей. Варто визнати, що виявлена системою мови спроможність протистояти руйнівним тенденціям, долати їх негативний вплив на синтетичне відмінково-числове формотворення є свідченням того, що в субстантивній словозміні синтетизм зберігає міцні позиції.

Отже, кількісні скорочення у складі одиниць відмінкових парадигм в українській мові зрештою є наслідком вдосконалювальних перетворень, здійснюваних у синтетичному відмінковому формотворенні, а не виявом аналітизаційних змін. Функціональне послаблення синтетичної відмінкової словозміни на певному етапі є різновидом поширеного типу явищ, що періодично виникають в процесі еволюції в окремих ланках мовної системи. При визначенні прогностичної оцінки цього явища вирішальна роль має належати не фіксації власне факту послаблення, а спостереженням за реакцією мовної системи. У разі послаблення синтетичної відмінкової словозміни ця реакція виявилася в активізації захисних процесів, зміст яких полягав у ліквідації послаблювальних моментів, у зміцненні,

увиразненні ознак власне морфологічної категорії у відмінка внаслідок певних трансформацій у складі синтетичних засобів формотворення. Ці процеси були стимульовані потребами збереження синтетичної відмінкової словозміни як необхідного засобу для забезпечення повноцінного функціонування української мови.

Напевне, ми не вдаємося до перебільшення, стверджуючи, що взагалі аналітизаційна концепція в дослідженні еволюційно-типологічної проблематики завдячує своїм існуванням певній інтерпретації фактів переважно іменникового формотворення. Така ситуація не може бути визнана задовільною в методологічному плані, оскільки обмежений матеріал не забезпечує об'єктивності дослідження. Визначення еволюційно-типологічних тенденцій, що встановлюються за співвідношеннями синтетичних та аналітичних засобів у системі дієслівного формотворення або в окремих категорійних парадигмах української мови, виявляється досить суперечливими. З одного боку, визнається, що в системі дієслівних категорій спостерігається розвиток аналітизму, з іншого, – наводяться докази щодо виразної реалізації синтетизаційної тенденції в категорійній парадигмі часу.

Кількісні зміни в складі синтетичних та аналітичних одиниць дієслівного формотворення визначаються здебільшого еволюційними трансформаціями в семантичній структурі морфологічних категорій. Для політипологічних мов, зокрема української, принципово можливим є формування як синтетичних, так і аналітичних засобів вираження нових граем. Певна диференціація цих типологічно протиставлених засобів виявляється в їх застосуванні для вираження граем предикативних і непередикативних категорій.

Граеми непередикативних категорій виду і стану в українській мові зберігають стійку тенденцію набувати синтетичного вираження шляхом використання споконвічних засобів синтетичного формотворення або парадигматизації засобів синтетичної деривації. Суперечити цій тенденції може лише морфонологічний чинник (як це спостерігається при застосування засобів видотворення до подолання видового синкретизму двовидових дієслів).

Граеми передикативних категорій часу, стану й особи можуть набувати як синтетичного, так і аналітичного вираження. Джерелом становлення синтетичних засобів для вираження нових граем цих дієслівних категорій є споконвічні синтетичні й аналітичні формомоделі, і лише утворення синтетичної формомоделі

майбутнього недоконаного в українській мові стало результатом синтетизації аналітичної формомоделі-новотвору.

Становлення нових синтетичних формомоделей на ґрунті споконвічних здійснюється двома способами: 1) омонімічним розгалуженням; 2) зміною структури форматива синтетичної формомоделі. Розгалуження однієї синтетичної формомоделі на дві здійснюється в тому разі, якщо основні елементи внаслідок становлення нової категорії виду набувають константних диференційних ознак (недоконаного виду у формомоделях теперішнього і доконаного виду у формомоделях майбутнього доконаного), зберігаючи тотожні формативи. Становлення нових синтетичних формомоделей шляхом зміни в структурі форматива первинних синтетичних формомоделей особи здійснюється внаслідок розмежування засобів вираження суб'єктно-особових відношень у наративному та апелятивно-спонукальному актах і двоядерної перебудови дієслівної категорії особи.

Склад синтетичних дієслівних формомоделей може оновлюватися також шляхом синтетизації аналітичних формомоделей, що здійснюється двома способами: 1) утратою аналітичного форматива; 2) перетворенням його на синтетичний форматив. Утрата аналітичного форматива є наслідком його надлишковості і поступової дефункціоналізації. Такий спосіб синтетизації може бути прийнятним лише для аналітико-синтетичних формомоделей (давньоруський перфект). Перетворення аналітичного форматива на синтетичний, а отже, синтетизація аналітичної формомоделі (української формомоделі майбутнього недоконаного) стала наслідком дії морфонологічного чинника в умовах, коли формомодель виражає елементарну часову семантику (грамему майбутнього).

Становлення нових аналітичних формомоделей, що входять до складу парадигм предикативних дієслівних категорій, зумовлене особливостями репрезентації предикативної семантики в реченні. Засобами вираження цієї семантики є предикати синтетичної структури, репрезентовані дієслівними формами, або предикати аналітичної структури, репрезентовані сполученнями, одним зі складників яких є допоміжне дієслово. Завдяки такому функціонально-семантичному зближенню дієслівних форм та аналітичних предикатів останні являють собою резерв для поповнення засобів дієслівного формотворення. Якщо у процесі еволюційних змін у семантичній структурі предикативної дієслівної категорії

з'являються ознаки того, що в складі категорійної парадигми намічається утворення лакуни – позиції, не заповненої вже наявними засобами, то до цієї «порожнини» втягується така синтаксична аналітична одиниця, що виявляє мінімум відмінностей від семантики, передбачуваної парадигматичною організацією категорійних значень.

Іноді становлення нових аналітичних формоделей може здійснюватися в межах власне морфологічної підсистеми мови, якщо внаслідок еволюційних змін основний компонент набуває іншої кваліфікації (дієприкметниковий → фінітний – у давноминулому).

Завдяки змінам у семантичній структурі дієслівних категорій може активізуватися утворення як синтетичних, так і аналітичних формоделей, а тому наслідки цієї активізації не підлягають однолінійному структурно-типологічному визначенню. Становлення нових синтетичних формоделей в українській мові є поверхневим виявом формування ядерних граем (формоделі теперішнього, майбутнього, минулого часу, 2 особи в імперативі) або двоядерної перебудови в семантичній структурі дієслівних категорій (формоделі дієслівного пасиву, сумісної особи імператива). Утрату синтетичних дієслівних формоделей, навпаки, зумовлюють або ліквідація відповідних граем (формоделей аориста, імперфекта), або тенденція до одноядерної перебудови дієслівної категорії (формоделі дієприкметникового пасиву в українській мові). Становлення нових аналітичних формоделей свідчить про формування ядерно-периферійної структури предикативних категорій та / або уніфікацію структури категорійної парадигми – забезпечення послідовної репрезентації граем предикативної категорії усіма корелятами непередикативних категорій. Повну ліквідацію аналітичних формоделей спричиняє втрата аналітичною структурою семантичної вмотивованості і семантичної узгодженості між її складниками.

Утім, повна ліквідація синтетичних та аналітичних формоделей трапляється рідко. Життєздатність синтетичних структур забезпечується завдяки поліфункціональності (кумулятивності) синтетичних формативів. Якщо одна з функцій такого форматива виявляється втраченою внаслідок перетворень у семантичній структурі певної дієслівної категорії, то цей форматив, а отже, і вся синтетична структура, набуває певних функціональних змін згідно з тими значеннями, що залишаються у форматива (пор. дієприкметникові формоделі стану). Аналітичні формоделі

можуть трансформуватися в синтетичні, якщо аналітична структура втрачає вмотивованість відповідно до ускладненого морфологічного значення (перфект, майбутній недоконаний на *-иму, -имеш...*).

Оскільки становлення нових синтетичних та аналітичних засобів дієслівного формотворення в українській мові зумовлені узгодженими між собою еволюційними процесами, то співіснування цих засобів загалом характеризуються відношеннями функціонального доповнення, а не конкурентного протистояння. Засоби вираження граєм непередикативних категорій майже цілком залишаються сферою виявів синтетизму в українській мові. Лише в складі парадигм передикативних категорій об'єднуються синтетичні та аналітичні формоделі. Унаслідок еволюційних змін у складі синтетичних та аналітичних засобів дієслівного формотворення цих категорій визначилася тенденція до функціональної спеціалізації типологічно протиставлених засобів. Призначення синтетичних засобів полягає у вираженні ядерних, елементарних категорійних граєм, а призначення аналітичних – у репрезентації периферійних граєм ускладненого типу. Якщо семантичну структуру передикативної дієслівної категорії утворюють тільки елементарні граєми, то категорійні формоделі репрезентовані тільки синтетичними структурами (формоделі категорії особи в індикативі). Комбінація синтетичних та аналітичних формоделей простежується в складі парадигм тих категорій, семантичну структуру яких утворюють елементарні, ядерні, та ускладнені, периферійні, граєми (категорії часу, особи в імперативі). Причому синтетичні й аналітичні формоделі здебільшого розподіляються між різними позиціями парадигм. А в тих виняткових випадках, коли в одній позиції опиняються синтетична та аналітична формоделі, діє тенденція до усунення конкурентних відношень на користь тієї формоделі, що виявляється функціонально досконалішою, виразнішою: синтетичної формоделі майбутнього недоконаного або аналітичних формоделей сумісної особи.

Загалом засоби вираження дієслівних граєм у сучасній українській мові являють собою сукупність функціонально диференційованих синтетичних та аналітичних одиниць, у якій синтетичним одиницям належить провідна роль, оскільки вони переважають у формотворенні непередикативних категорій, а для передикативних категорій є засобами репрезентації ядерних граєм. Аналітичні формоделі утворюють периферію дієслівного

формотворення в сучасних українській та російській мови. Таке співвідношення виявів синтетизму й аналітизму в дієслівних категоріях репрезентує систему зі стійкими структурно-типологічними властивостями.

Здійснений аналіз свідчить про те, що еволюційні зміни не лише загалом у морфологічній системі синтетичної української мови, а й у парадигмах окремих частин мови і навіть у категорійних парадигмах не підпорядковуються дії певної однолінійної тенденції: від синтетизму до аналітизму або від аналітизму до синтетизму. В еволюції морфологічної системи загалом спостерігаються як синтетизаційні, так і аналітизаційні зміни. Переважний вплив синтетизаційної чи аналітизаційної тенденцій спостерігається лише при змінах у складі формоделей, що репрезентують окремі позиції в категорійних парадигмах. Виявлені зміни здебільшого супроводжують еволюційну реструктуризацію семантики певних морфологічних категорій. До еволюційних процесів становлення інноваційних засобів формотворення залучаються одиниці як із синтетичною, так і з аналітичною структурою, а отже, виявляються як синтетизаційна, так і аналітизаційна тенденції.

Власне синтетизаційна тенденція виявляється у зміцненні ознак синтетизму, власне аналітизаційна – у зміцненні ознак аналітизму. Синтетизаційна або аналітизаційна тенденції реалізуються не лише в кількісній перевазі відповідних (синтетичних або аналітичних) формоделей у морфологічній системі мови або окремих її фрагментах (підсистемах). Посиленню синтетичності можуть сприяти синтетизація аналітичних формоделей, витіснення аналітичних формоделей синтетичними в разі виникнення конкурентних відношень між ними, спроможність синтетичної системи протистояти впливові на неї руйнівних, послаблюючих чинників, вибір синтетичних моделей і засобів для вираження нових грамем при альтернативних можливостях, створюваних політипологічними мовами. Аналітизаційна тенденція, крім кількісних переваг аналітичного формотворення над синтетичним, може реалізуватися в певних явищах, протилежних синтетизаційним, а саме: у витісненні синтетичних формоделей конкурентними аналітичними, протистоянні аналітичних формоделей потенційній синтетизації, утворенні аналітичних формоделей для вираження нових грамем.

Хоч на еволюційно-типологічні зміни в українській мові справляють вплив як синтетизаційна, так і аналітизаційна тенденції,

в їх дії виявляється певна ієрархія.

Активізація аналітизаційної тенденції залежить від креативної активності і можливостей синтетичних або синтетизованих засобів. Якщо синтетизаційна тенденція супроводжує семантичну еволюцію морфологічної системи, спираючись на різномірні мовні ресурси і механізми, то аналітизаційна тенденція відіграє в цій еволюції допоміжну, компенсаційну роль, сприяючи заповненню тих лакун у категорійних парадигмах або парадигмах окремих лексем, на які не поширюється синтетичне формотворення. Отже, аналітизаційна тенденція виявляє свою дію там, де залишаються вільні від синтетичного формотворення позиції. Відтак дві еволюційно-типологічні тенденції не протидіють одна одній, а закріплюються переважно за різними сферами.

Провідна роль синтетизаційної тенденції визначається не тільки тим, що від неї залежать вияви аналітизаційної тенденції, а й тим, що елементарні граєми, які утворюють ядро морфологічних категорій мають синтетичне вираження або набувають його. За допомогою аналітичних формоделей виражаються переважно периферійні граєми, існування яких, з одного боку, підтримується наявністю елементарних граєм і, з іншого боку, на відміну від елементарних, не має облігаторного характеру для семантичної структури категорії.

Література

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
2. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
4. Вихованець І. Р. Аналітизм / І. Р. Вихованець // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – С. 23.
5. Вихованець І. Р. Синтетизм / І. Р. Вихованець // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – С. 550–551.
6. Городенська К. Г. Співвідношення синтетичних й аналітичних форм у контексті дієслівної деривації / К. Г. Городенська // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. праць. – К., 1999. – С. 10–13.
7. Дубова О. А. Типологічна еволюція морфологічних систем української і російської мов : [монографія] / О. А. Дубова – К. : ВЦ КНЛУ, 2002. – 302 с.
8. Дубова О. А. Синтетизм та аналітизм: поняття і терміни / О. А. Дубова // Вісник Київського лінгвістичного ун-ту. Серія : Філологія. – 2001. – Т. 4, № 1. – С. 99–110.
9. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Морфологія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 437 с.

10. Ижакевич Г. П. Основные тенденции внутривидового развития и взаимодействия современных восточнославянских литературных языков / Г. П. Ижакевич, В. И. Кононенко // Міжнародний з'їзд славістів – ІХ. – Слов'янське мовознавство. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 17–45.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2017 р.